

VOKURKA, Michal, *Panství. Vztah aristokrata k pozemkové držbě.*

Sasko-lauenburští vévodové 1600-1750, disertační práce,

Ústav českých dějin, FF UK Praha 2023.

posudek oponenta

Metodologie

Autor vychází z teoretických přístupů tzv. spatial turn, které namísto staršího, statického chápání místa (place, Ort) zdůrazňují prostorový rozměr dějin, přičemž každá kultura si vytváří vlastní pojetí prostoru (space, Raum) vyplněné příslušnými sociálními vztahy. Prostor je tak vnímán velmi široce a umožňuje analyzovat jak sociální vztahy, které jej vytvářejí, tak jeho jednotlivé komponenty v synchronní i diachronní perspektivě. Zahraniční bádání tvrdí, že v raném novověku došlo ke zrodu moderního vnímání krajiny a autor chce v práci prozkoumat, zda docházelo k tomuto procesu také na českých panstvích jednoho konkrétního velmi zámožného rodu a jeho dědiců přibližně v letech 1620-1750. Ptá se, jak se na těchto panstvích vytvářela kulturní krajina, jaké funkce pro majitele plnila a jaký byl jeho vztah k panství v širokém rozpětí od ekonomických až po estetické aspekty. Panství přitom, inspirován ANT, interpretuje jako soubor dějinných aktérů, takže věcem připisuje aktivní roli v dění (s. 9-16). Toto interdisciplinární (historicko-geograficko-kulturně antropologické) pojetí práce považuji za nosné, v české historiografii dosud málo využívané (viz např. práce Roberta Šimůnka), a proto jsem byl velmi zvědav na výsledky práce.

Koncepce

Metodologické inspirace ovlivnily koncepci práce, jež je mimo úvodu a závěru rozdělena na osm kapitol. Nejsou číslované, což je poněkud matoucí. Každopádně první dvě kapitoly uvádějí téma do společenského a prostorového kontextu.

Autor se v nich věnuje nejprve majitelům a dalším významným lidem na panství, kteří zásadním způsobem ovlivňovali podobu krajiny, tj. vrchnostenským úředníkům, stavitelům a dalším umělcům (s. 32-52). Sleduje – podle mne nepřiliš podrobně (každý z majitelů si vysloužil pouze odstavec textu!) – čtyři generace majitelů. Jedná se o tři generace příslušníků sasko-lauenburských vévodů od Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského (+1665) a jeho ženy Anny Magdalény z Lobkovic, ovdovělé Novohradské u Kolovrat (+1668) přes jejich syna Julia Františka (+1689) až k jejich vnučkám Anně Marii Františce (+1741) a Sibylle Augustě (+1733). Díky jejich sňatkům přešla panství do držení dalších významných říšských rodů – bavorských vévodů a bádenských markrabat. Jedná se tedy o majitele z velmi exklusivní společenské vrstvy se silnými vazbami do říšského prostředí. Na okraj dodávám, že název práce neodpovídá faktu, že se autor věnuje i první generaci dědiců sasko-lauenburského rodu.

Pak autor představuje zkoumané dominium vytvořené především rodem sasko-lauenburských vévodů v průběhu 17. století (od roku 1623). Analyzuje jeho vznik v době konfiskací a postupné rozrůstání (s. 53-66). Dominium mělo dvě pozemková jádra, jedno v severozápadních Čechách okolo panství Ostrov a Toužim (tzv. otcovské statky, nakonec celkem devět panství, když v roce 1702 přibyly Lovosice), druhé (tzv. mateřské statky) leželo v severních a středních Čechách. Mělo podobný rozsah, tvořilo jej osm panství, přičemž nejdůležitější zde byla panství Ploskovice a Zákupy a tento komplex byl dotvořen koupí Kácova v roce 1726 a Tachlovic v roce 1732. Dohromady se tedy jedná o velmi rozsáhlý pozemkový komplex, jenž měl ale společného majitele naposledy v osobě Julia Františka Sasko-Lauenburského a po jeho smrti v roce 1689 byly statky rozděleny mezi dvě dědičky a měly pak odlišné osudy a už nebyly nikdy spojeny. Otázkou tedy zůstává, zda je vhodné sledovat téma i po roce 1689.

Do takto vymezeného prostoru je pak zasazen zbytek práce, tj. ostatních šest kapitol, v nichž autor sleduje nejvýznamnější prvky, z nichž se skládala kulturní krajina raně novověkých panství. Nemůže začít jinak než pojednáním o síti rezidencí využívaných majiteli k dlouhodobému i krátkodobému pobytu (s. 67-89), navazuje sakrálními stavbami – nejen farními či klášterními kostely, ale i poutními místy či soliterně stojícími kaplemi (s. 90-114) – a pokračuje pasáží o zahradách u rezidencí i dvorů, jež plnily rozmanité funkce od reprezentace až po čistě hospodářské využití (s. 115-143). Následně přidal kapitoly o vodě v krajině, tj. o rybnících a řekách (s. 144-162), o lesích umožňujících nejen těžbu dřeva, ale i stavění obor a trávení volného času lovem (s. 163-184) a vše završuje kratším pojednáním o poplužních dvorech (s. 185-190). Autor se tak pokusil postihnout problematiku kulturní krajiny komplexně, ovšem nemohu se zbavit dojmu, že některé aspekty se nedočkaly potřebné pozornosti. Zdůrazňuje sice, že krajinu výrazně ovlivňoval režijní velkostatek, ale podle mého názoru se tolik nevěnuje všem formám režijního podnikání, které se do tváře krajiny v raném novověku nesmazatelně zapisovaly. V kapitole o lesích se sice dějou zmínky o hamru či sklárnách, ale tyto panské podnikatelské aktivity by si zřejmě zasloužily samostatné pojednání včetně vyjádření k tomu, zda se majitelé zapsali do dějin také jako zakladatelé manufaktur. Řada jejich sousedů se totiž v první polovině 18. století touto cestou vydala (Kinští, Valdštejnové apod.). I negativní zjištění podle mne svědčí o jistém postoji ke krajině.

Práce s literaturou

Autor koncepci práce evidentně důkladně promýšlel. Svědčí o tom jak seznámení s již naznačenými výsledky zahraniční historiografie (spatial turn), tak obširná recepce starších i moderních prací o dějinách šlechty, hospodářských dějinách, o dějinách krajiny i o regionálních dějinách příslušných panství. Jen seznam prostudovaných zdrojů má úctyhodných 40 stran a autor se tématu věnoval již ve 14 dílčích pracích, takže ho lze považovat za zkušeného badatele. V některých pasážích bych přesto ocenil širší záběr prozkoumané literatury. Nejmarkantnější je to v kapitole o rezidenční síti. Jde o 1) otázku pobytů majitelů a jejich itinerářů a 2) srovnání rodu sasko-lauenburských vévodů s ostatními knížecími rody a jejich životním stylem.

Ad 1) Na s. 26 autor uvádí, že „život šlechtice na venkově, spojený někdy i s rezignací na zastávání významných úřadů ..., nebyl brán jako samozřejmost“. Vychází z vlny studií realizovaných pro prostředí české šlechty z let 1999-2005 (viz s. 68), ale stranou nechal zásadní příspěvek Vítězslava Prchala, který na příkladu Františka Karla Swéerts-Sporcka ukázal na jednostranné zaměření předchozích studií na veřejně činnou aristokracii, přičemž konstatoval, že většina šlechty nedržela významné úřady, takže u nich lze očekávat významnější podíl pobytů na venkově.¹ Ad 2) V případě Sasko-Lauenburských jde navíc o říšský knížecí rod se specifickým životním stylem, jehož jádrem nebylo zastávání vysokých úřadů u císařského dvora, i když dva příslušníci rodu působili jistý čas v císařské armádě. Řada těchto rodů si totiž držela jistý odstup od vídeňského dvora a nevydala se cestou integrace do dvorské společnosti (vlastnictví paláců ve Vídni, zřízení hrobky ve Vídni apod.).² Srovnání s ostatními podobnými rody v disertaci však citelně chybí. Byli Sasko-Lauenburští svou rezidenční strategií ojedinělí? Jak důležité pro ně bylo říšské prostředí a říšské statky? Zajížděli tam? Pobývali tam delší dobu? Jak byli zastoupeni na říšském sněmu? Nekopírovali některé rezidenční zvyklosti z říšského prostoru ve svých rezidencích v Čechách (např. by o tom svědčila existence závoďišť v Toužimi či Zákupech – viz s. 77 a 131 – nebyla v českém prostředí běžná, ale prokazatelně existovaly u Vídně v letních rezidencích Habsburků; naopak mne překvapuje, že si Sasko-Lauenburští na českých statcích nezřídili hřebčín – viz s. 142-143). Jaký měli vztah k „novým“ knížatům z rakouské habsburské monarchie? Obecně postrádám aspoň pokus o rekonstrukci itineráře majitelů panství, který by leccos naznačil. Neexistují aspoň torza odeslané korespondence tak významných šlechticů? Jaká byla jejich vztahová síť? Pokud neznáme aspoň kontury jejich sezónního rezidenčního chování, jsme odkázáni na nepřímé doklady jejich pobytů. Pak se v práci objevují dohady či nedoložená tvrzení typu: „Zdá se, že v osmdesátých letech se Zákupy staly preferovanou rezidencí Julia Františka...“ (s. 76), „pro oba dva [rozuměj Julia Jindřich a Julia Františka] platí, že jejich hlavní rezidence ... se nacházely v Čechách“ (s. 78) či „v případě sledovaných rodů byl větší důraz kladen na tzv. hlavní venkovská sídla, kde sídlil i poměrně početný dvůr“ (s. 89). O dvorech sasko-lauenburských vévodů se však v práci nedozvíme v podstatě nic.

V disertaci bych také očekával znalost Ivanegovy práce o prostředí Schwarzenbergů (je inspirativní např. vytěžením hospodářské korespondence),³ v kapitole o nákupu statků citelně schází znalost klasické práce o konfiskacích z pera T. V. Bílka.⁴ Dále upozorňuji, že Müllerův cestovní deník (viz s. 129) byl už před lety pečlivě vydán.⁵ Ostatní mé postřehy k literatuře

---

¹ Vítězslav PRCHAL, *Sídlo a jeho pán: rezidenční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve 2. čtvrtině 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 45-78.

² Václav BŮŽEK – Petr MAŤA, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des Absolutismus (1620-1740)*, in: Ronald G. Asch (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 287-323; Mark HENGERER, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*, in: Andreas Weigl (Hg.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg*, Böhlau 2001, s. 250-352.

³ Jan IVANEGA, *Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, Praha 2014.

⁴ Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, 1-2, Praha 1882. Autor využívá informačně velmi bohatý ostrovský Saalbuch, ale s Bílkem nekonzultoval, ačkoliv někdy obsahuje odlišné informace (viz disertace s. 57 o panství Středokluky – T. V. BÍLEK, *Dějiny*, I, s. 282 jinak).

⁵ Katrin KELLER – Martin SCHEUTZ – Harald TERSCH (Hg.), *Einmal Weimar – Wien und retour. Johann Sebastian Müller und sein Wienbericht aus dem Jahr 1660*, München 2005.

nepovažuji za podstatné (existuje např. více prací k šlechtičnám – vdovám nebo by bylo vhodné doplnit více informací o vojenské „kariéře“ Julia Jindřicha i Julia Františka /Wrede, Geschichte der k. und k. Wehrmacht/, protože se odrážely ve výzdobě sídel i zahrad, je také sporné hovořit v pokročilém raném novověku o „návaznosti na bellatores a koncepci trojího lidu“ – s. 124-125, kriticky k tomu Bůžek a kol., Společnost českých zemí v raném novověku, kapitola Obraz společnosti raného novověku v dobové vědě).

Práce s prameny

Základem byl výzkum v Národním archivu Praha (Administrace toskánských statků) a ve Státních oblastních archivech (příslušné velkostatkové fondy či Vrchní úřad Ostrov). Velmi oceňuji, že autor podnikl i zahraniční výzkumy v Karlsruhe a Schleswigu, které však, jak sám konstatuje, nepřinesly podstatnější výsledky. Pramenný záběr je ale i tak širší, protože autor využil jednak řadu starých tisků a pak také prozkoumal několik dalších archivů (farní, resp. arciděkanství úřady, v ruce měl též karlovarské Kurliste). K tomu přidal obrazové prameny (alba panství a ostrovske zahrady), takže spektrum využitých pramenů je velmi pestré.

Z mého pohledu je škoda, že se nepodařilo více vytěžit korespondenci. Jednak dopisy majitelů panství (existuje něco jako rodinný archiv Sasko-Lauenburských?, nejsou jejich listy v rodinných archivech jiné středoevropské šlechty?) a pak hlavně hospodářskou korespondenci, kterou majitelům adresovali nejvyšší úředníci (hejtmani a vrchní hejtmani). Právě tyto ego-dokumenty, včetně např. testamentů (využit byl zřejmě pouze ten od Julia Františka, s. 35), by mohly přinést cenná zjištění o vztahu majitelů k panství. Proto mne překvapilo, že v seznamu pramenů nejsou Desky zemské (nenacházejí se tam zmíněné testamenty?). Mimochodem, nejsou nějaké podstatné prameny k sasko-lauenburským vévodům ve sbírkách Stará a Nová manipulace v Národním archivu?

Jazyková a formální stránka práce

Výstavba textu, styl i vyjadřování splňují nároky na kvalifikační práci tohoto typu. Hyzdí ji – pomínu-li několik málo překlepů – jen tři poněkud častější jevy. Občas autor chybuje ve shodě podmětu s přísudkem (s. 12 rody se objevili, 18 Šlikové se zbavovaly, 128 zahradníci věnovaly, 181 daňci byly, 183 psi se dostávaly, 188 úředníci kontrolovaly). Na několika místech je špatně použitá interpunkce (s. 16, 18, 29, 34, 70, 131, 185, 188) a specifickou, a poměrně častou chybou jsou hovorové tvary sloves (vzniknul s. 34/187, rozhodnul 55, stihnul 57 a 58, dohodnul 58, dosáhnul 97, stoupnul 100, protrhnul 159, navrhnul 183).

Z formálního hlediska bych autorovi doporučil, aby častěji využíval tabulky (v práci se nachází jen jedna). Velmi by práci zpřehlednily na místech, která hrozí popisností. Jde např. o partie o nákupech panství (od s. 54 dále), o řádech (s. 92 nn) či o farních kostelech (s. 100 nn) – tam je výklad velmi výčtový a slušelo by se zapojit nějakou kvantifikaci.

Závěr

Na disertační práci se jedná o vyzrálé dílo. Oceňuji především jeho metodologické zakotvení a moderně položenou hlavní výzkumnou otázku. Z výzkumu vyplynulo, že se sledování majitelé výrazně zapsali do podoby svých panství a pokoušeli se o sociální disciplinaci krajiny. K práci sice mám jisté výhrady týkající se koncepce, práce s literaturou i prameny či jazykové podoby textu, ale ty jsou jen dílčího rázu a vznesené postřehy necht' slouží spíše jako základ diskuse při obhajobě. Předložená disertace splňuje příslušné nároky a **předběžně ji klasifikuji jako prospěl.**

Pardubice, 5. května 2023

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.